

12. Хадановіч, А. Вандроўныя здані культуры / А. Хадановіч. – [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://bk.baj.by/lekcyji/litaratura/hadanovicz01.htm>. – Дата доступу: 05.09.2014.

13. Біблія : Кнігі Сьвятога Пісаньня Старога і Новага Запавету кананічныя ў беларускім перакладзе / пер. В. Сёмухі. Duncanville, USA, 2002.

14. Goethe, J. W. Faust. Der Tragödie zweiter Teil / J. W. Goethe. Stuttgart, 1994.

Ю. П. Іванова

(Мінск, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт)

ЛІРЫКА ГЕНРЫХА ГЕЙНЭ Ў ПЕРАКЛАДАХ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

За сваё кароткае жыццё Максім Багдановіч зрабіў вялікі ўнёсак у родную літаратуру і паўплываў на далейшае яе развіццё. Ён адзначыўся ў першую чаргу як паэт, але яго дасягненні ў галінах крытыкі і літаратурнага перакладу таксама адыгрываюць вялікую ролю. Валодаючы некалькімі мовамі, ён перакладаў на беларускую творы рускіх (Пушкін, Чарняўскі, Крымскі), французскіх (Верлен), нямецкіх (Шылер, Гейнэ), антычных (Гарацый, Авідзій) пісьменнікаў, і нават ёсць у яго перакладчыцкай спадчыне ўзор іспанскага фальклору (“Яснавокая Аніта...”). Чалавек вялікай адукацыі, Багдановіч узбагаціў беларускую перакладчыцкую традыцыю, паказаў беларусам прыклады і адкрыў для іх вялікія творы сусветнай літаратуры на роднай мове.

“Значэнне багдановічаўскіх перакладаў найперш у тым, што яны ліквідоўвалі своеасаблівыя белыя плямы на літаратурнай карце беларускай нацыі, дапаўнялі ўвогуле небагаты ў пачатку ХХ ст. эстэтычны патэнцыял нацыянальнай літаратурна-мастацкай творчасці, пашыралі яе жанравыя стылёвы дыяпазон”, – заўважае В. П. Рагойша [1, с. 22–23]. Сапраўды, вядома, што Багдановіч першы ўвёў на беларускай глебе некаторыя жанры замежнай паэзіі, напрыклад санет, трыялет, рубаят, рандо, рэндэль, тэрцына і інш. Сваім паэтычным зборнікам “Вянок” ён вучыў беларусаў пісаць па-беларуску, адлюстравашы там вышэйадзначаныя жанры не толькі ў сваёй лірыцы, але і ў перакладах іх ўзораў на родную мову. Можна з упэўненасцю казаць, што Багдановіч – распачынальнік беларускай перакладчыцкай традыцыі.

Што датычыцца Гейнэ, то Багдановічу, як паэту, у светаадчуванні і творчай палітры якога спалучаліся тэндэнцыі розных накірункаў і стыляў, у тым ліку рамантызму і неаромантызму, удалося вельмі добра адчуць дух эпохі рамантызму, у якую жыў нямецкі паэт, і выявіць яго ў сваіх перакладах. Матывы Гейнэ былі для яго блізкія, ды і сам ён, з’яўляючыся таленавітым паэтам,

здолеў перадаць сутнасць, не згубіўшы дэталю, і прымусіў нямецкі верш загучаць па-беларуску. Выбар слоў, рыфм, фармулёвак з’яўляецца вельмі трапным ў яго перакладах. Менавіта таму яны становяцца зразумелымі для кожнага сялянскага хлопца, з якіх на той момант і складалася беларуская нацыя.

З “Кнігі песень” Багдановіч пераклаў два вершы. “Паказальна, што Максім Багдановіч выбраў са спадчыны Генрыхы Гейнэ перш за ўсё вершы, у якіх найбольш выяўлены рамантычны светапогляд, якія ўслаўляюць гордую і самотную, стойкую ў выпрабаваннях асобу, мацнейшае за смерць каханне, што назаўжды разбівае душы і сэрцы”, – адзначае Г. В. Сініла [2, с. 85].

Звернемся ж да саміх твораў М. Багдановіча. Верш “Ein Fichtenbaum steht einsam...” (“Сасна стаіць адзінока...”) напісаны Гейнэ ў 1822–1823 гг. Прывядзем яго арыгінальны тэкст, падрадкавы пераклад і пераклад Багдановіча:

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh’
Ihn schläfert; mit weißer Decke
Umhüllen ihn Eis und Schnee.

Er träumt von einer Palme,
Die, fern im Morgenland,
Einsam und schweigend trauert
Auf brennender Felsenwand. [6]

(Сасна стаіць адзінока / На Поўначы, у халоднай вышыне. / Ёй спіцца; белай коўдрай / Ахутваюць яе лёд і снег. // Ёй сніцца пальма, / Якая, далёка на Ўсходзе, / Адзінока і маўкліва сумуе [журыцца, засмучаецца] / На палаючай скале [скалістай сцяне]); тут і далей падрадкавы пераклад наш. – Ю. І.)

Гэта адзін з найбольш знакамітых вершаў Гейнэ. Мы бачым тут маленькую гісторыю кахання паміж двума дрэвамі, якія ніколі не здолеюць сустрэцца, таму што адно з іх – сасна – далёка на халоднай Поўначы, а другое – пальма – на гарачым Усходзе. Галоўныя два матывы вершу – адзінота і каханне. Яны цесна пераплятаюцца і ствараюць асаблівую атмасферу, якая натхняла многіх перакладчыкаў спрабаваць адаптаваць гэты верш на іх мове. Паглядзім, як гэта зрабіў Багдановіч:

Ў паўночным краю на кургане
Сасна адзінока стаіць,
Абкутаўшысь лёдам і снегам,
Як белай адзежынай, спіць.

І бачыць у сне яна пальму,
Што ў дальняй паўдзённай зямле
Самотна стаіць і нудзьгуе
На спаленай сонцам скале. [3, с.473]

Адразу ж варта адзначыць, што Багдановіч змяняе адмысловы рытм гейнаўскага верша. У перакладзе замест дольніка мы бачым правільны амфібрахій.

Звернемся да лексічных сродкаў, пры дапамозе якіх Багдановіч спрабаваў перадаць сэнс. Сасна ў перакладчыка стаіць “на кургане”, хаця Гейнэ змяшчае яе на “холодную вышню”. Слова “курган”, мабыць, выкарыстана не толькі дзеля рыфмы, але і для таго, каб надаць вершу беларускае гучанне. Курган, як месца, дзе спрадвек хавалі памерлых, нагадвае беларусам пра родныя мясціны, старыя легенды пра Магілу льва і г. д., што, у сваю чаргу, робіць больш лёгкай успрыняцце вершу. Тое ж самае можна сказаць і пра словы “абкутаўшысь”, “нудзгые”.

Далей, сасна ў Багдановіча стаіць, “абкутаўшысь лёдам і снегам, / як белай адзежынай”. Тут мы таксама бачым значнае адрозненне ад арыгінала: ў перакладзе сасна сама ахуталася лёдам і снегам, а ў Гейнэ гэта зрабілі без яе ўдзелу: “mit weißer Decke / umhüllen ihn Eis und Schnee”. Гэта робіць багдановічаву сасну больш незалежнай і адзінокай, чым гейнаўская. Слова “адзежына” замест слова “Decke” (“коўдра”) таксама крыху змяняе сэнс. Сасна, якую снег і лёд ахуталі белай коўдрай, вызывае спакойныя асацыяцыі, мы быццам бы бачым сцэну яднання розных сіл прыроды. Лёд і снег клапоцяцца пра тое, каб дрэву было цёпла, і таму ахутваюць яго белай коўдрай. У Багдановіча ж сасна адразу здаецца гордай і адзінокай. Яна змагаецца з холадам, хутаючыся ў здзіравую адзежыну са снегу і лёду, то бок сасна ў перакладзе больш незалежная, і карціна перад вачыма чытачоў тут больш песімістычная.

У другім чатырохрадкоўі сасна бачыць сон пра пальму з Усходу: “Er träumt von einer Palme, / Die, fern im Morgenland...” У Багдановіча ж пальма стаіць “ў дальняй паўдзённай зямлі”, што, мабыць, выкарыстана з мэтай паказаць кантраст “поўнач – поўдзень” паміж гэтымі двума дрэвамі. Далей перакладчык выкарыстоўвае цікавае слова “нудзгые”, утворанае, хутчэй за ўсё, ад слова “нуда”. І гэтак слова выкарыстана ім вельмі ўдала, бо яно, як ніякае іншае, перадае сэнс слова “trauert”.

У перакладзе другога чатырохрадкоўя таксама адсутнічае важная якасць пальмы: яна стаіць маўкліва: “Einsam und schweigend trauert”. І таксама варта адзначыць, што стаіць яна “на спаленай сонцам скале”, калі ў арыгінале скала проста палаючая: “Auf brennender Felsenwand”. Каб захаваць рытм і рыфму, Багдановіч дадаў у свой пераклад сонца, а таксама зрабіў скалу зусім спаленай, то бок нейкай безжыццёвай патыхае ад гэтага радка. У Гейнэ ўсё не так дрэнна: у яго скала толькі гарыць, палае, але зразумела, што не ў літаральным сэнсе, што гэта толькі метафара.

І вось яшчэ важная дэталі. Магчыма, ідучы за Лермантавым, паэт перакладае “ein Fichtenbaum” як “Сасна”, губляючы тым самым матыў кахання і засяроджваючы ўвагу на адзіноце. Аднак, паводле думкі Г. В. Сініла,

“беларускі паэт захаваў цесную сувязь паміж героямі, што было значна страчана ў перакладзе Лермантава, дзе, па сутнасці, адзіная дзеючая асоба: сасна сніць сон пра пальму, і гэта сон аб ёй самой, аб тым цудоўным жыцці, што гіне ў ёй” [4, с. 6].

Багдановічу, такім чынам, удалося захаваць сэнс, пачуццёвую афарбоўку і многія вобразныя сродкі, выкарыстаныя Гейнэ. Ён увёў цікавыя метафары (“пальма нудзгые”, “на спаленай сонцам скале”), параўнанні (“абкутаўшысь лёдам і снегам, / як белай адзежынай”) і інш., а таксама захаваў гейнаўскі паралелізм: сасна – пальма, то бок адно чатырохрадкоўе паралельна другому. Перакладчык крыху згусціў фарбы, у некаторых месцах атмасфера вершу больш суровая, чым у арыгінале, а таксама ўвёў словы з народнага ўжытку, наблізіўшы верш да беларускай рэчаіснасці.

Цяпер звернемся да наступнага вершу – “Ein Jüngling liebt ein Mädchen” (“Юнак любіць дзяўчыну...”), напісанага ў 1827 г. Прывядзём арыгінальны тэкст і падрэдаваны пераклад:

Ein Jüngling liebt ein Mädchen,
Die hat einen Andern erwählt;
Der Andre liebt eine Andre,
Und hat sich mit dieser vermählt.

Das Mädchen heiratet aus Ärger
Den ersten besten Mann,
Der ihr in den Weg gelaufen;
Der Jüngling ist übel dran.

Es ist eine alte Geschichte,
Doch bleibt sie immer neu;
Und wem sie just passiret,
Dem bricht das Herz entzwei. [6]

(Юнак любіць дзяўчыну, / Якая абрала іншага; / Іншы любіць іншую, / І ён з ёй ажаніўся. // Дзяўчына са злосці [з прыкрасці, крыўды] / Выходзіць замуж / За першага добрага [сустрэчнага] мужчыну, / Які ёй трапіўся ў шляху [у жыцці]; / Юнаку кепска праз гэта. // Гэта старая гісторыя, / Але яна заўсёды застаецца новай. / У таго, з кім якраз яна здарылася, / Сэрца разбіта напалам.)

Тут мы бачым таксама матыў кахання, звязаны з адзінотай. Гейнэ паказвае нам, здаецца, тыповую гісторыю, якая існуе і існавала ва ўсе часы. Але важна, што ў кожным выпадку, для кожнага чалавека гэта свая маленькая ці вялікая трагедыя. І кожны перажывае гэта па-свойму, бо ўсе людзі розныя. Таму, напэўна, і кажа Гейнэ, што яна заўсёды застаецца новай.

Прывядзём цяпер пераклад Багдановіча:

і папярэдні, нават у чымсьці падобны да народнай песні і робіцца праз гэта зразумелым кожнаму беларусу.

Такім чынам, Багдановіч сваімі перакладамі адкрыў для беларусаў вершы Генрыха Гейнэ, вялікага нямецкага паэта. Ён змог зрабіць іх зразумелымі кожнаму і надаць ім сапраўды беларускае гучанне, нягледзячы на тое, што беларуская мова не была для яго роднай. “Ён марыў не толькі аб тым, каб беларускае слова набыло сваю самавітасць, але каб яно загучала ў магутнай плыні агульнаеўрапейскай паэзіі”, – заўважае Г. В. Сініла [5, с. 49]. І гэта паэту ўдалося з дапамогай яго перакладаў. Еўрапейскія вершы загучалі па-беларуску, а беларускія – па-еўрапейску. Хоць пераклаў М. Багдановіч з вершаў нямецкага паэта не так шмат, але паўплываў гэтым на ўсе далейшыя пераклады Гейнэ на беларускую мову.

Літаратура

1. Рагойша, В. П. Перакладчыцкая творчасць Максіма Багдановіча ў святле матывацыйнай тэорыі мастацкага перакладу / В. П. Рагойша // Творчасць Максіма Багдановіча ў кантэксце сусветнай літаратуры: Матэрыялы міжнар. навук. канф. да 120-годдзя з дня нараджэння Максіма Багдановіча. Мінск, 2011. С. 20–26.
2. Сініла, Г. В. “Ды сэрца разорвана напалам...” : Лёс і паэзія Генрыха Гейнэ / Г. В. Сініла // Роднае слова. 1997. № 12. С. 76–88.
3. Багдановіч, М. Выбранае / М. Багдановіч. Мінск, 2011. С. 473–483.
4. Сініла, Г. В. Максім Багдановіч як перакладчык заходнееўрапейскай паэзіі / Г. В. Сініла // Вестник БГУ. Сер. 4. 1991. № 2. С. 20–24.
5. Сініла, Г. В. Цвёрдыя раманскія формы ў кантэксце лірыкі Максіма Багдановіча / Г. В. Сініла // Рэспубліканская навукова-практычная канферэнцыя “Лёс нацыянальнай культуры на паваротах гісторыі” (1993): зб. дакладаў. Мінск, 1995. С. 47–62.
6. Heine, H. Buch der Lieder / H. Heine. – [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://gutenberg.spiegel.de/buch/6673/>